SET SYDLIGSTE SJØÆLLAND

FRA KULSBJERGE OVER VORDINGBORG TIL MØNS KLINT.
I FORGRUNDEN VORDINGBORGS GÅSETÅRN (T.H.) OG RESIDENTENS
HAVE MED SKIBE PÅ STORSTRØMMEN. LÆNGERE VÆK ØERNE
ØERNE MASNEDØ, BOGØ, NYORD OG MØNS DUKKEDE KYSTSTRIBE.
OLD STYLE COLOR, 1930.

Danskernes Historie Online

Det sydligste Sjælland

Vejen fra Store Heddinge mod Præstø er til at begynde med ikke opmuntrende. Gennem den sydlige del af Stevns-halvøen fører den over Frøslev, Lyderskov, Spjellerup, Vemmetofte og gennem Strandskoven til Fakse Ladeplads. Jeg tør roligt hævde, at et mere uudholdeligt, men samtidig mere frodigt landskab har jeg sjældent set. Det ser ud, som om det er kvalt i sin egen fedme. Her findes sædemarker på mange tønder land, der synes at være anlagt på forladte tennisbaner; og af sådanne lapper er landskabet sammensat vidt og bredt. Landsbyerne er lige så kedelige, for det meste består de af den grimmeste form for nybygninger. Strandskoven ved Fakse er mest forstdrevet bøgeskov og nåleskov.

Men allerede på vejen mellem Fakse Ladeplads og Roholte begynder der at ske noget. Man får udsigt over fjorden til Jungshoved-halvøen og i det fjerne helt til Høje Møn, der løfter sig i sydøst mere end fem mil borte over havet som et lille bjerglandskab. Og så snart man når hovedvejen ved Vindbyholt og kører sydover langs Præstø Fjord, bliver landet mere og mere afvekslende og smukt, åbne banker skifter med skove, og næsten overalt har man den herlige udsigt over fjorden, mod Feddet og de små, skovklædte halvøer omkring Præstø. Et storslået og karakterfuldt landskab.

Det gælder overhovedet om hele den store trekant, som ligger mellem Næstved, Præstø og Vordingborg og de nærmeste egne uden for denne, det vil sige så godt som hele det allersydligste Sjælland, at den rummer nogle af vor største øs prægtigste landskaber, hvis karakter skifter fra det mest storslåede til det mest yndefulde og smilende. Ingen andre egne på Sjælland kan måle sig med disse bortset fra øens nordvestligste del, Odsherred og Horns herred. Og man undres over, at disse to hinanden i øvrigt stærkt modsatte egne, på enhver måde øens yderpunkter, bestandig må stå tilbage i berømmelse for det alt for opreklamerede Nordøstsjælland.

Egnens lille hovedstad, *Præstø*, som næsten helt består af små, morsomme enetages huse, ligger lunt ved fjordens sydligste arm. Jeg glemmer sent en vandring langs denne kyst en sildig augustaftenstund. Det rolige vand, som aldrig synes at kunne røres af nogen ublid vind, rummer den ene store sivholm bag den anden. En ensom andejægers skud langt ude fra de yderste holme var den eneste lyd, som brød aftenens umådelige stilhed.

På min vej mod nord fra byen besøgte jeg *Nysø*, i hvis prægtige park det lille beskedne atelier, hvor Thorvaldsen arbejdede under sine hyppige besøg

på stedet, ligger velbevaret og meget smukt under store træer nær ved hovedbygningen og tæt op ad den brede voldgrav. Parken er overordentlig smuk; stor og soigneret med klippede hække, med græsplæner og gange i sirlige mønstre og mængder af blomsterbede. En såre idyllisk plet, hvor for øvrigt mange andre berømtheder foruden vor store billedhugger har haft tilhold og kastet glans over stedet – Oehlenschlæger, Grundtvig, H. C. Andersen, Ingemann, Hauch, Ørsted, Høyen, P. C. Skovgaard og flere. Men få har været knyttet hertil som Bertel Thorvaldsen, der, ganske vist med store afbrydelser, virkede her i sine sidste leveår fra 1839–44 og her bl. a. udførte den prægtige statue af sig selv, „Thorvaldsen støttende sig til Haabet“, skitsen til statuen af Christian IV og de fortrinlige relief „Juliglæde i Himlen“.

„Den gamle Baronesse“ Christine Stampe, kunstnerens nære veninde, døde først i 1868, og hendes mand overlevede hende til 1875. På dette tidspunkt stod endnu alt fuldstændig som under

Thorvaldsens ophold her. Og endnu synes meget lidt forandret i parken siden hin tid, da den store kunstner, som sammen med H. C. Andersen har båret Danmarks navn videst ud i verden, levede nogle af sine lykkeligste stunder her i sit livs aften.

Der er højtid over dette sted, hvor så mange af fortidens store har færdedes. Man træder stille i gangene omkring det lille atelier, hvor Danmarks største kunstner har levet og arbejdet, og hvor hans ånd endnu, næsten hundrede år efter hans død, bestandig synes at være nær.[70]

Det er om en helt anden skikkelse, en person af en ganske anden håndtering, man ustandseligt mindes, når man færdes ude på bondelandet i disse egne omkring Præstø Fjord. Navne som Tappernøje, Even, Snesere, Bækkeskov, Vindbyholt, Oremandsgård, Sjolte og hele Jungshoved-halvøen bærer den dag i dag minder om et navn, hvis klang af bedrifter og eventyr er uforglemmelig – den tapre vovehals Svend Poulsen, Gøngehøvdingen, som under den store svenskekrig var fører for sine snaphaner i disse egne og huserede som selve fanden mellem de svenske bødler. Denne mand, som de fleste kun kender gennem Carit Etlars bog med dens opdigtede historier, der ikke giver Ingemanns noget efter i upålidelighed, og hvori han fremtræder som en romanfigur og et litterært spøgelse, har gennem den nyere forskning fået kød og blod og er blevet et menneske af sin tid. Enhver, som vil vide noget pålideligt om denne gamle folkehelt, bør læse Severin Kjærs fortrinlige bog: Svend Poulsen og Snaphanerne (1892), som er bygget udelukkende på historiske kendsgerninger gennem arkivstudier af samtidige dokumenter.

Den kraftige rejsning blandt bondebefolkningen, som under den omtalte krig bredte sig over store dele af landet, var allerede begyndt under krigen 1643–45. De mest virksomme i guerillakrigen mod svenskerne var allerede

dengang „gøngerne“, dvs. beboerne af Göinge herred i Skåne. Det var de rigtige, mest berømte „snaphaner“, et ord som svenskerne havde hæftet på dem, og som oprindelig betød en art bøsse, der fik navn af sin særlige lås og hanens hurtige bevægelse. Disse friskaremænd fra Göinge gjorde fjenden uhyre megen skade, og foruden at tilføje svenskerne store tab demoraliserede de fjenden, som aldrig kunne være tryg for dem. De blev da også af svenskerne ubarmhjertigt og med udsøgt grusomhed pint til døde, når de faldt i deres hænder.

Gøngehøvdingen, om hvis bedrifter der mellem befolkningen har dannet sig en mængde sagn, har fået en sikker plads i historien, blandt andet ved den mængde breve til og fra ham, som er bevarede. Om hans fødsels- og dødsår ved man mærkelig nok intet med sikkerhed. Men da han deltog i krigen 1643–45, hvor han førte et kompagni dragoner, må han have været en ung mand; thi i en skrivelse fra 1673, tredive år senere, kaldes han „en midaldrende person“, hvilket viser, at han under krigen 1657–60, da han udførte sine berømmelige bedrifter på Sjælland, må have været en mand omtrent midt i trediverne. Et dokument om ham foreligger fra 1657, da han efter Axel Urups ordre hverver 100 dragoner i Halland, Skåne og Blekinge, hvad der har været så meget lettere for ham, som hans landsmænd i disse provinser nærede et uudslukkeligt had til svenskerne og en fanatisk troskab mod Danmark. Hallsås var tilholdssted for mængder af friskaremænd fra disse danske pro-

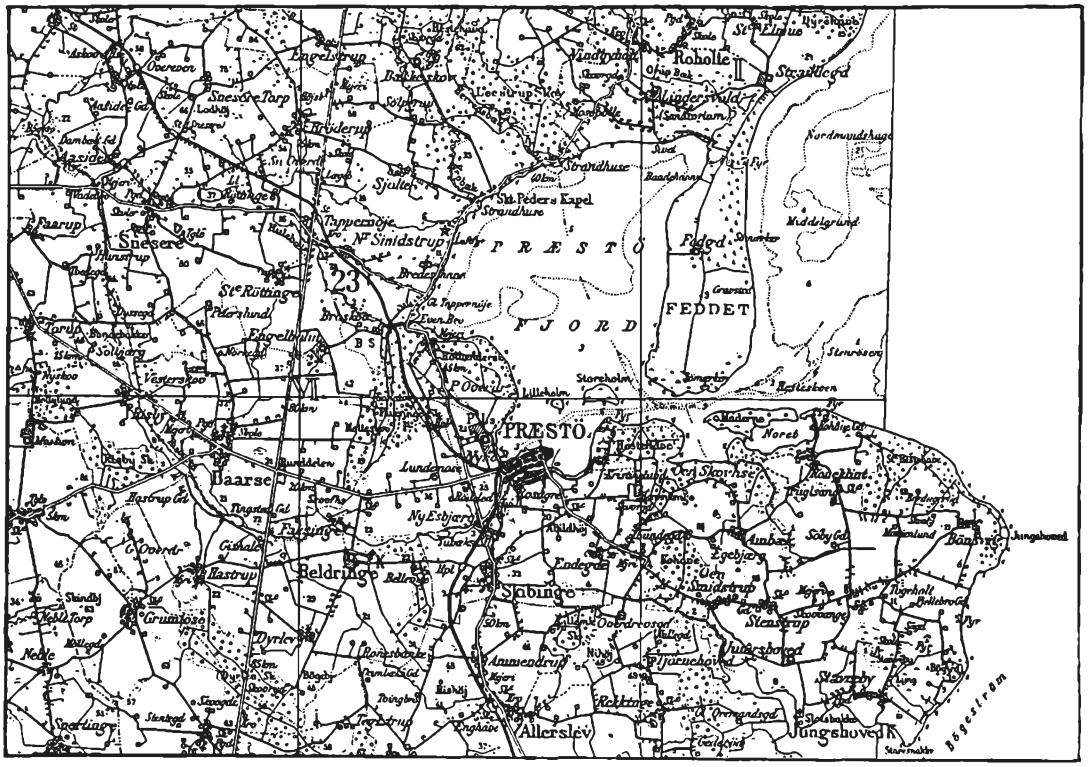

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

vinser, hvorfra de bestandig gjorde indfald i Sverige og blokerede vejene i de smålandske skove til stor gene for den svenske hær.

Svend Poulsen havde standkvarter i Ängelholm og deltog med sine dragoner i flere regulære slag herovre. Efter freden i Roskilde blev han forflyttet til Sjælland i 1658 og „aftakket“ med hele sit kompagni; men de ventede ikke længe på at komme i funktion på ny. Da der efter fredsbruddet blev kaldt på dem, stillede de alle som én!

Hvad bønderne efter fjendernes overgang til Sjælland led under den lange indkvartering, er næsten ufatteligt. Drab og mishandlinger af enhver art hørte ligesom udplyndringer til dagens orden; der var armod og elendighed i alle hjem, hvor disse sværme nåede frem.

Svend Poulsen blev med alle sine dragoner kaldt til København for at deltage i byens forsvar. Men ganske kort tid efter fik han af kongen den ordre, hvis udførelse skabte hans ry, nemlig intet ringere end hemmeligt at begive sig ud på det af fjenden tæt besatte Sjælland og rejse bønderne til modstand mod svenskerne. Det opråb, som Svend Poulsen var forsynet med, indeholdt opfordring til alle og enhver om at gøre fjenden så meget „Afbrech og Schade“ som muligt og derfor yde kaptajnen al den hjælp, han behøvede. Det var et dristigt hverv at gå i gang med og farligt at blive taget af svenskerne med et sådant opråb i lommen! At det ansås for usandsynligt, at Svend Poulsen skulle slippe fra denne halsbrækkende færd med livet, vises bl. a. derved, at han af kongen fik brev på, at der skulle blive sørget for hans hustru og børn „i dieris Liifs Tiid“, hvis han blev dræbt.

Men det var netop et kald for Gøngehøvdingen! Sammen med et par andre af samme kaliber drog han ud på sin færd. Foruden skipperen Niels Berg var der en major Flatius, som fulgte ham, og sandsynligt er det, at der blandt de vovehalse, der sluttede sig til ham og dannede et lille korps, har været ikke få

af hans gamle dragoner, som havde for megen eventyrlyst i blodet til at ligge stille bag Københavns volde.
Det var i det sydøstlige Sjælland, svenskerne huserede værst, og det var hertil, Gøngehøvdingen begav sig med sin flok. Virkningen af hans ankomst viste sig prompte. Fjenden foruroligedes tidligt og silde, uhyggelige historier om snaphanernes virksomhed tog fart og bredte sig, og snart klagedes der bestandig over, at svenske ikke kunne færdes gennem landet uden under stærk dækning. Det „pressede" danske mandskab undveg i hundredvis fra de svenske lejre og sluttede sig til snaphanerne. Og når disse forvovne krabater under deres lynsnare overfald fra deres skjulesteder gjorde fanger mellem svenskerne, blev disse omgående „arkebuserede", dvs. stillet op ad en mur og skudt ned.
Landet om Præstø Fjord var som skabt til at føre denne „lille krig". Her

i de uvejsomme skove, som er gennemfurede af dybe kløfter, bevoksede med en underskov af hassel, tjørn, slåen og sammenfiltrede slyngplanter, kunne man efter hver dåd hurtigt komme „i god Salve". Alle disse folk vidste naturligvis, at blev *de* grebet af fjenden, gjaldt det også livet for dem, og at det ville blive berøvet dem under bestialske former. Muligvis har mange af disse snaphaner været folk, som ikke havde stort andet at tabe end livet. Og hævnlyst, desperation og lyst til eventyr har været stærkt medvirkende til, at de meldte sig hos Svend Poulsen. Men det er sandsynligt, at han, som var virkelig officer og uddannet i krigskunsten, har gjort et udvalg blandt dem, som var bedst inde i håndværket! Adskillige af disse folk er navngivne, således Anders Bødker, Anders Lavrsen med begge sine sønner, Rasmus Hugger, og blandt de bedste Laurids Hemmingsen fra Sjolte, en af de byer, som det var gået hårdest ud over.
Gøngehøvdingens egne skriftlige udsagn om disse tildragelser kan man finde i „Sjællandske Indlæg, 1661, Nr. 126". Men han gør ikke meget ud af bedrifterne. Mærkeligt nok findes af nøjere omtalte begivenheder, som er knyttet til disse kampe og er sikkert påviselige tilfælde, kun bevaret efterretning om ét eneste. Det var i *Snesere*, det skete. Svend Poulsen havde fået underretning om, at der til bestemte tider leveredes store forsyninger af slagtekvæg og alle slags fødemidler til de svenske kvartermestre, som lå i Snesere Præstegård. På en sådan leveringsdag stormede han pludselig ind i gården, hvor hans folk indvikledes i en rasende kamp med svenskerne, under hvilken begge kvartermestrene, Mogens Johansen af major Patriks kompagni og Svend Andersen af ritmester Horns kompagni, blev dræbt. Der nævnes ikke flere faldne, formodentlig fordi disse to var de fornemste; men der siges udtrykkeligt, at striden førtes både i og ved Snesere, så kampen må have strakt sig fra præstegården til uden for byen og været af ikke helt ringe omfang.
I egnene om *Jungshoved Slot* færdedes Svend Poulsen især meget med sit „parti", som det kaldtes, overraskede og nedhuggede mindre troppeafdelinger og ryttere, der tjente som dækning for tilførselsvognene. Den svenske høvedsmand på slottet udlovede en pris på Svend Poulsens hoved, men fik aldrig brug for pengene – han forstod bestandig at dække sig og også at bjærge sine folk. Kun i et par tilfælde gik det galt. Præsten i Vordingborg indsender den 20. november 1660 et andragende til kongen om bevilling til at „undertage og begrave de tre Mand, som er stejlede af de Svenske ved Vordingborg, og som er uskyldige, dog som Snaphaner henrettede". Hvilket han får lov til. Det er utvivlsomt Svend Poulsens folk. Når fjenderne fangede disse, blev de pint grundigt, halshuggede og lagt på stejle, kort sagt behandlede som forbrydere. Og således gik det også den førnævnte, brave

Laurids Hemmingsen fra Sjolte, Gøngehøvdingens højt betroede mand, som havde været med ved Snesere, og

314

som svenskerne fangede, mens Gøngehøvdingen var i København. Han blev forrådt bl. a. af den danske præst på stedet, som vidnede imod ham. Og han henrettedes, utvivlsomt under alle dertil hørende ceremonier, den 25. maj 1660. Der findes et rørende brev fra Svend Poulsen til kongen, hvori han anmoder om at få sin gamle fælles krop taget ned af stejlen, hvor den endnu fandtes i januar 1661. Der udgik kongelig befaling til lensmanden Jørgen Reedtz om at lade liget tage ned og begrave det i kristenjord – tre måneder senere!

Efter krigens slutning fik Svend Poulsen af kongen, som havde lovet „at komme ham i hu", den tarvelige Lundbygård i Vordingborg Len, ikke beliggende på den nuværende herregårds plads, men i den nordlige udkant af landsbyen Lundby. Dens elendige jorder, berettes der i datiden, var blandet med grus og sten „og haver været Beboerne til Ruin". Det var en kongelig tak for Svend Poulsens tjenester gennem to krige! Da han klager, får han yderligere Peder Hansens gård i Snesere. Men bøndergårde på hin tid var efter svenskernes hærgninger ikke en sur sild værd; og da krigen på ny brød ud i 1675, forlod Svend Poulsen egnen og drog med hæren til Skåne for aldrig mere at vende tilbage. Fra nu af véd man intet andet med sikkerhed om ham, end at han som major var med i lejren ved Landskrona. Den sidste af hans mange skrivelser er herfra, en kvittering for 200 rdlr. til hvervningspenge. Den er underskrevet Swend A. Paulszen over et segl med rødt lak, bærende bogstaverne S. P. S. og en hammer, omgivet af fire roser og to kugler.

Roser og kugler – hvilken mærkelig sammenstilling i et våben! Det er sandsynligt, at Gøngehøvdingen har kendt mindre til roser i sit liv end til kugler. Men hvem véd? Måske har han i de korte stunder mellem slagene ladet sig dåre af roserne. Mars og Venus!

Den 26. december 1676 blev Svend Poulsens løjtnant, Povl Smidt, taget til fange i en skærmydsel, og det er muligt, at Gøngehøvdingen ved den lejlighed mødte sin død. Thi i Landetatens Regnskaber B Nr. 44: „Danske Officerer fangne i Sverige" hedder det, at der den 30. december samme år indkom blandt fangerne til Johan Røddeling i Malmø en person, som formodedes at være kaptajnløjtnant til hest, og som var så syg og udmattet af sine svære sår, at han ikke kunne mæle et ord og ikke give sit navn til kende. Han blev forbundet og plejet, men døde kort efter og blev „med Ære stedet til Jorden" under militære æresbevisninger. Til stede var bl. a. fem navngivne svenske officerer.

Svend Poulsen var en god dansk mand. Vore gamle landsmænd derovre i Skåne burde enes med os om at rejse ham et minde på den højeste top af Hallandsåsen, nær den ældgæmle danske grænse, som deres forfædre forsvarede gennem tusinde år.

315

Næppe noget andet sted i landet oplevede man under krigen sådanne rædsler som her i Sydsjælland, og det varede årevis efter fjendens bortdragen, inden nogenlunde normale tilstande på ny indtrådte. Den udpinte og helt demoraliserede befolkning blev simpelt hen for manges vedkommende til tyve og mordere for at bjærge deres eget liv, og hidtil uberygtede bønder udviklede sig til rene stratenrøvere. Man forstår knap, *hvor* de røvede, når man fra tingprotokollerne ved, at alt af værdi var bortslæbt og hele landsbyer stod øde og forladte.

Adskillige navne er gennem tidens retsprotokoller bevarede på sådanne folk sammen med deres ugerninger. En af de værste var Peder Jyde i Udby, som red rundt på stjålne heste og afpressede beboerne deres sidste værdigenstande og kvæg, som han siden solgte rundt omkring. Han opererede sammen med en kammerat, der bar det prunkende navn Henrik Djævel. Peder Jyde endte i Bremerholm på livstid. Men han skal have været et rent barn mod en gårdmand, Lars Krog, der drev røverhåndværket i stor stil, allerede mens svenskerne var her og i forbund og følgeskab med dem. Som „kendt mand“ på egnen kunne han nemt lede dem på gode spor, og sammen med dem torturerede og udplyndrede han sine landsmænd og standsfæller og hærgede landet som et fuldkomment uhyre. Han blev fanget og dømt til at rettes således, at hans højre hånd først afhuggedes, siden hovedet, begge dele sattes på stage,

og kroppen lagdes på stejle. Straffen var for resten næsten altid den samme uden hensyn til forbrydelsens størrelse. Den elendige Mads Rasmussen, som ikke har gjort andet end at stjæle fem

svin – ganske vist lidt rigeligt, selv om man er sulten – bliver dømt til at „miste sit Liv, klæde Galge og Gren, hans krop udi Høj og Hedenjord at jordes".
En flok af de værste tyve og ransmænd, som gjorde alle veje usikre for rejsende, og som var „Løsgængere, Røvere, Mordere og andre udædiske Mennesker", havde i lange tider tilhold i et hus nær *Even Bro* ved Præstø Fjord, hvor den berygtede Ole Hansen Piber holdt smugkro. Formanden for denne bande kaldtes Henrik Skovrider, Henrik Hestegilder, Henrik Skovløber eller Henrik Keltring – kært barn med mange navne! Han havde rødt hår og var en lang og stærk karl med ildrød vams og fjer i hatten. Ham fulgte sådanne kumpaner som Jep Madsen, Kristoffer Skytte, en, der hed „Flander-Øre", Jens Kommis, Jørgen Bonde, Anders Sappe, Søren Ræv og Anders Føenbo. Når man forfærdes over, at selv ordentlige mennesker kunne hengive sig til røverhåndteringen, må man huske på, at man samtidig får opgivet navne i snesevis på bønder, som ligger og dør på markerne af sult og sygdom. Om sådanne tilstande bærer retsprotokollerne vidne lige til 1665, fem år efter krigens ophør!

317

Den ovennævnte bande blev endelig sprængt. Men den var fortrinligt organiseret, blev advaret i tide og forsvandt sporløst med alle sine hælere. Kun Jens Kommis blev nappet – men måtte slippes løs igen af mangel på beviser!
Ved landevejen nær det sted, hvor afløbet fra *Even* falder ud i Præstø Fjord, ligger *Ole Hansen Pibers Kro* endnu på samme sted som for over halvtredje hundrede år siden, da den ligesom Tappernøje Kro var samlingssted for røverne, der hærgede i fjendens spor. Kastanjetræer gror langs vejsiderne og

piletræer inde bag markerne, som med deres rige traver falder blidt ned mod fjorden, over hvilken der er en dejlig udsigt til landet nord for denne med den store Leestrup Skov.
Ad en bivej fra Even Bro mod vest kommer jeg blot et par hundrede meter vestligere op på nogle bakker med en pragtfuld udsigt på langs ad den mærkelige *Even*, en ganske smal fjord på ca. 3 kilometers længde i et dalføre, som på begge sider er dækket af prægtige skove, et af de smukkeste steder i hele denne yndige egn. Fjorden er nu kun som et flodleje, der går gennem den smalle dal og snart blinker i sollyset, snart forsvinder bag odder og sivskove.
Overalt er her skønt. Ved vejen syd for Vindbyholt finder jeg en lille samling hytter, der kaldes *Mosebølle*, et bedårende sted, der godt kan have set akkurat sådan ud på Gøngehøvdingens tid, når lige undtages den makadamiserede landevej. Den lille Mosebølle Å lister sig lydløs og ydmyg forbi stedet og forsvinder ud i stranden.
Men nu kommer jeg, ved at følge biveje fra Sjolte til Stavnstrup og forbi Bækkeskov, gennem et landskab af en helt anden karakter, vildt og bakket, med enkelte store skove, et sted, der virker mærkeligt og fantastisk efter synet af de blide egne ved fjorden. Hvilket forbavsende terræn! Spidstoppede, nøgne bakker og dybe, skovklædte gryder veksler med hinanden i et mageløst virvar. Men hvor yndefuldt er det alligevel alt sammen! Sit mest storslåede præg når dette landskab ved den højtliggende *Stavnstrup Mølle*, fra hvilken jeg har den videste og mest instruktive udsigt over bakker og dale, sædemarker og småskove. Vidste jeg ikke bedre, ville jeg tro, det var et østjysk morænelandskab fra et af de vildeste strøg, men pillet for hver sten og dyrket som en have.[69] Jeg forstår, at netop i denne egn, som tidligere må have været langt mere skovdækket end nu, har snaphanerne kunnet være til bestandig plage for de svenske tropper, gøre lynsnare udfald og være væk i næste nu. Den store *Bækkeskov* mellem herregården af samme navn og Vindbyholt har kunnet yde dem fortrinligt skjul. Inde i denne skov finder jeg en af de besynderligste kløfter, jeg har set. Den er omtrent 20 meter dyb, men ganske smal og med bratte sider, og den strækker sig som hugget med en økse i et par hundrede meters længde, tæt bevokset med store træer helt ned til bunden, hvor en bæk

rinder trangt i sit stenede leje, og hvor sollyset næsten ikke kan trænge ned for træernes tætte løv. Sandelig et godt sted at lege „røvere og soldater“!
Herfra og helt hen mod *Snesere* bliver landet ved at bugte sig, som om dets bakker er stivnede i et krampeanfald, men så frugtbart og veldyrket, som man sjældent ser. Vejen til Snesere er pragtfuld med vidt syn over Præstø Fjord og dens omgivelser. Byen selv har mange gamle, dejlige gårde mellem moderne boliger af den sædvanlige grimhed. Dens kirke, som må være det eneste tiloversblevne vidne til Svend Poulsens før omtalte bedrift herinde, ligger højt og herligt på sin lille banke, omgivet af en stor, åben plads og nogle skønne trægrupper.
Også *Bårse* er overvejende gammeldags og meget smuk. Dens kirke rummer den mærkelige døbefont fra begyndelsen af det 13. århundrede med en latinsk inskription, som oversat lyder: „Bonde Friser gjorde mig. Esge Rød lod mig gøre.“ Under dette findes indhugget hele det gamle runealfabet i rækkefølge (fuþark) med tilføjelse af et par enkelte tegn af senere oprindelse.

Landskabet heromkring falder mere til ro, og kun fra et enkelt sted, på landevejen mod Præstø, hvorfra man ser langs ad Even-dalsænkningen mod nord, finder jeg noget helt bemærkelsesværdigt efter de storartede oplevelser i den nordligere del af dette land

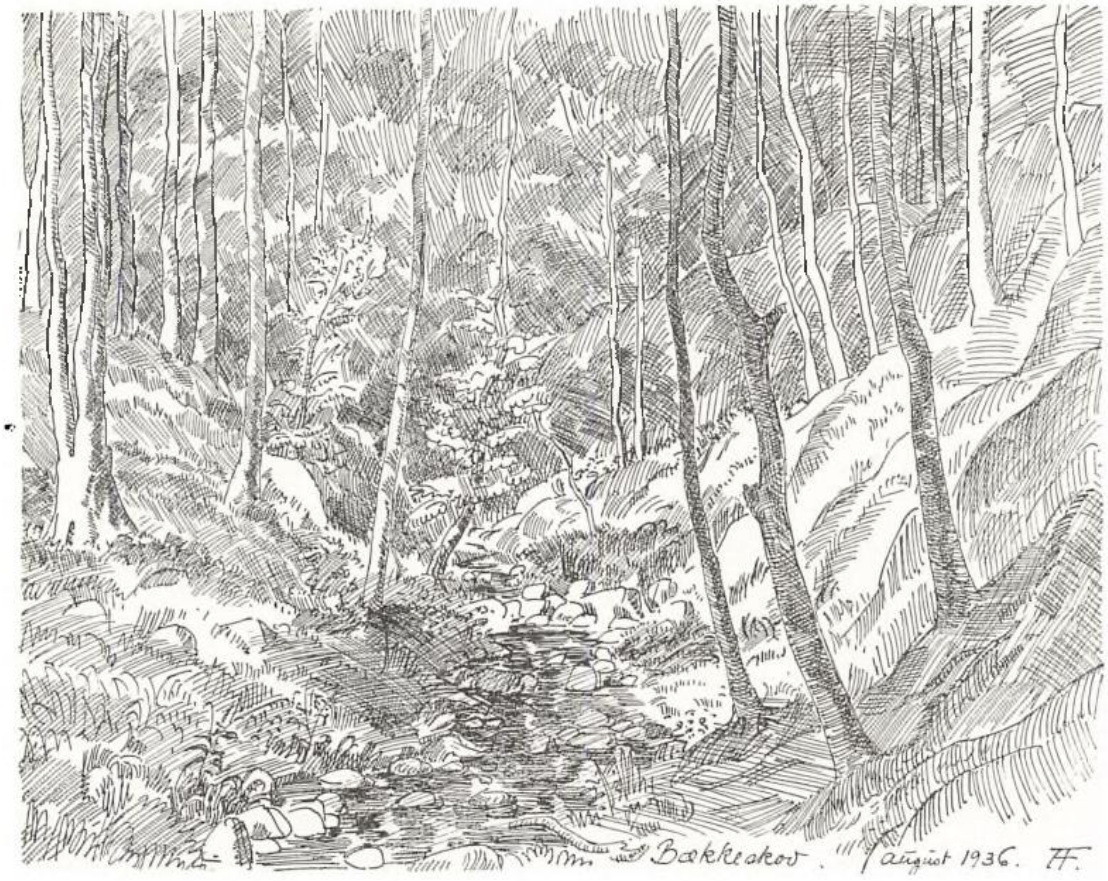

319

Vil man se en mærkelig modsætning til disse egne, behøver man blot at tage ud på *Feddet*, den lange halvø, der som en bom er skudt ud mellem fjorden og Fakse Bugt og kun lader et ca. 200 m bredt løb åbent mod syd ind til fjorden. Dens udstrækning går mest i længden, idet den er ca. 4 km fra nord til syd, men kun godt 1 km i bredden, og med skam at sige er dens højeste punkt kun 3 meter! Stranden langs fjordens dybeste huk ved dens nordvestside er trods alt meget smuk; den er lav og sivgroet med smalle indskæringer som blå åløb og med laguners blanke vande. Også halvøens veststrand er ejendommelig og smuk, især netop på denne årstid, hvor dens lyng står i fuld blomstring. Mellem lyngfelterne ligger mængder af flintknolde, samlede og sorterede til udskibning i regelmæssige bunker. De ligner store, pyramideformede hobe af snebolde, som med deres blændende, kridthvide farver står prægtigt til lyngens røde blomsterflor og dybgrønne blade og mod det azurblå fjordvand, hvor et par bredbugede kuf'er ligger og venter på dem, duvende op og ned med deres sorte skrog og schweinfurtergrønne styrehuse – alt i alt et vidunderligt farvemotiv. Flinten anvendes meget bl. a. ved porcelænsfabrikation og eksporteres i mængde til udlandet.

Dette er for øvrigt så godt som alt, hvad halvøen byder på af natur. Hele dens østside, som er gammel, herlig lynghede, er nu dækket af en halv mil lang granplantage, guderne må vide med hvilket formål!

Men jeg ser i disse dage, at selve Hedeselskabet netop nu har udsendt et opråb, hvis indhold indtrængende opfordrer til at frede vore heder, og at selskabets styrelse heri selv synes at nære den største henrykkelse over det skridt, den endelig har taget, idet den tilføjer, at det er i yderste øjeblik, der bliver skredet ind mod ødelæggelsen af de sidste sørgelige rester af ubeplantet hede.
Jaja – når fanden blir gammel, går han i kloster!
Hele Bårse herred er usædvanlig rigt på oldtidsminder, af hvilke ikke mindre end 760 er kortlagte, deriblandt 77 langdysser, hvoraf 55 er bevarede, 35 jættestuer med 31 bevarede, en halv snes dyssekamre og ca. 50 andre stengrave. Det berømteste af disse oldtidsminder findes nær Ammendrup, den store *Rishøj Jættestue*, fra hvis top der er en fortrinlig udsigt over det smukke, bakkede landskab. Højen er bevokset med dejlige ege, stærkt forvredne i formen, men usædvanlig smukke, og desuden med tjørn, hybenrose, hyld og enkelte skovfyrre på nordsiden. Den mørke, overskyggede indgang til jættestuen ligger åben indtil 2–3 meter fra gravkammeret, hvor man må kravle ned på hænder og knæ. Kammeret er 6 m langt, 1½ m højt og 1¾ m bredt, og dets sten er meget store, men af stærkt uregelmæssig form.[69]
Fra Ammendrup tog jeg mod øst til Smidstrup og Stenstrup og videre ud over *Jungshoved-halvøen*. Fra Jungshoved Kirke gik jeg omtrent 100 meter

mod syd til det sted, hvor det gamle Jungshoved Slot har ligget på den mægtige *Jungshoved Slotsbanke*, åbenbart en tidligere ø, som endnu er omgivet af vandløb og lave moser og findes lige ved indløbet til den vig, som skiller Jungshoved og Allerslev Sogne. Utvivlsomt gemmer banken endnu i sin ujævne grund rester af den gamle borg, der nedreves år 1700, og som allerede – efter at have været i fjendernes vold under svenskekrigen – i 1661 erklæredes for at være så godt som ruin. Til borgens ældste historie kender man intet. Sagnet siger, at den er anlagt af en viking ved navn Jung og engang har været et herligt slot med volde og grave. Sådanne pragtbygninger kunne vikingetiden dog ikke opvise! I historien nævnes den første gang i Valdemar II's Jordebog under navnet „Junxhouæth", den samme benævnelse som nu, blot med en anden stavemåde, og den er efter hin tid kommet i en mængde bekendte adelsmands besiddelse. Blandt dens ejere nævnes således Jens Rud, Mogens Gøye og Ebbe Galt, efter reformationen Herluf Trolles broder Børge, Peder Oxe, Eiler Grubbe, Christoffer Valkendorf og rigsadmiral Ove Gjedde. Et sagn fortæller, at da den under svenskekrigen var i fjendens hænder, blev en sen aftenstund en svensk officer, som viste sig ved et af slottets vinduer, skudt ned dér af selve Gøngehøvdingen, som havde listet sig borgen nær, og som bagefter flygtede over vigen til Oremandsgårds Skov, hvor han forsvandt for forfølgerne.

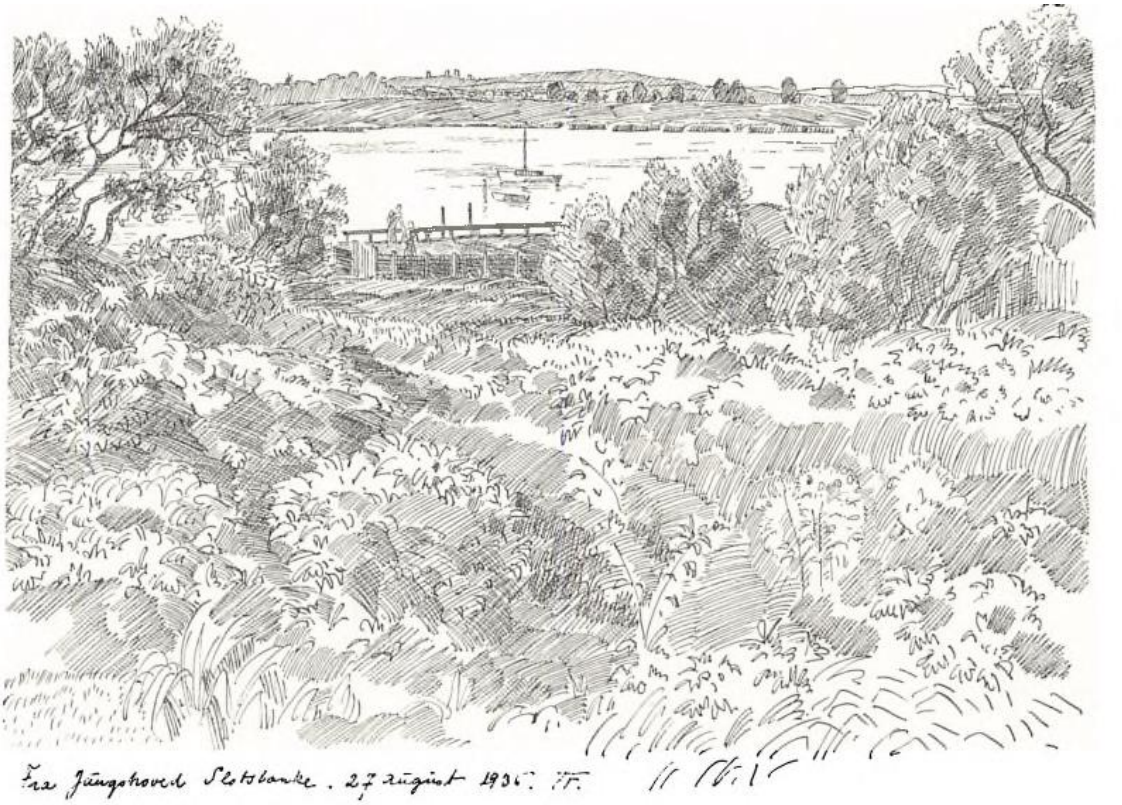

Senere ejedes godset af Christian V's broder, prins Jørgen, og mens det var i hans besiddelse, blev slottets sørgelige rester nedbrudt.

Slotsbanken har et kompliceret og mærkeligt anlæg, et næsten cirkelrundt voldsted på 50 meters diameter, omgivet af en nu helt sivgroet grav, som skilles fra vigen ved en rund vold, der mod landsiden er omgivet af endnu en grav. En lille tarm af en vig går forbi banken i en kraftig s-formet bugtning ind i landet i omtrent 2½ kilometers længde og fortsætter i en moseagtig lavning helt op vesten om Smidstrup.

Den gamle borgbanke er et af egnens skønneste steder. Nord for den ligger kirken næsten helt skjult bag store trægrupper, men til de andre sider er den mest henrivende udsigt, udpræget sydsjællandsk. Tværs over den smalle vig ser jeg de store skove syd for Tjørnehoved, mod nordvest på langs ad vigen med dens mærkelige krumninger helt til Jungshovedgård, mod syd over Fakse Bugt langs Sjællandskysten til skovene ved Viemose, over Nyord og Ulvshale helt til Møn. Denne blanding af landtunger, hav, øer og fjorde er noget af det eventyrligste, jeg har set.

Tjørn og roser, slåen og hyld og vilde urter gror over den højtoppede borgbanke, og uden om voldgravene er markerne tæt dækkede af gylden sæd helt ud til de fjerne skove. Det er det ideale ødanske landskab, som synes fuldkommen urørt i hundreder af år, den rene folkevise og middelalder. – Alt, hvad jeg ser herude af levende væsner, er småflokke af vildænder, som letter fra vigen og rappende trækker rundt over dens vande.

Den nærliggende lille landsby *Stavreby* er en ganske storartet plet, hvor der langs hovedvejen ligger smukke og velholdte gamle huse. Her som næsten alle steder i disse egne ser man i de små forhaver hyppigt tegn på beboernes glæde over væksterne derinde og deres omhu for dem. Overalt findes der en mangfoldighed af årstidens blomster, både i haverne og inden for de blankpudsede, bulede ruder.

Gud véd, om der er noget andet folk så blomsterelskende som det danske! Hvordan får man tid til trods det daglige slid at holde denne vrimmel af velplejede urter omkring hver eneste bolig? I sådan en gammeldags landsby vandrer man gennem én eneste lang allé af alle mulige dejlige farver. Jeg synes, det er en smuk egenskab hos et folk.
Hele Jungshoved-halvøens indre afviger ikke stærkt fra landet vestligere og nordligere, i al fald kun i formatet, idet dets bakker og dale er af mere beskeden størrelse. Men endnu et sted ved kysten har det foruden Slotsbankens dejlige omgivelser helt for sig selv, det er *Egehoved-halvøen* ud mod Maderne tæt nord for Skovhuse. Stedet er godt kendt og er heldigvis blevet fredet.
Halvøen er på sin lille højderyg bevokset med enkelte høje ege og nogle mindre løvtræer, under hvilke der gror et krat, som er rigt på forskellige busk-

vækster, småkravl af tjørn, hyld og pil, helt indfiltrede i hinanden sammen med hyben og slåenbuske, som allerede har store bær. Mængder af kreaturer går løse og holder bunden ren for højt græs og urter herinde mellem buskene. De har omtrent samme mission her som hjortene på Eremitagesletten, med hvilken stedet har en ikke ringe lighed, naturligvis *en miniature*.
Men selve højderne er næppe det bedste ved stedet. De vide strandenge på halvøens nordside, der kun løfter sig nogle tommer over fjordens lave vand, de mange indviklede laguner med deres lave, sorte rande, der er som skåret ud med kniv, og først og fremmest udsigten herfra over vandet i nord mod Maderne, den 2 km lange græsholm, som østligst støder op mod Rone Klint, og bag disse flader og Feddet Sjællands fjerne højlande med deres prægtige skove – det er et henrivende og såre ejendommeligt syn.
Men bedst af alt herude er dog vistnok dalen med det lille åløb, som skiller halvøen fra landet i syd med det store skovbryn. Dette sted burde fredes sammen med det øvrige, hvis det ikke allerede er gjort.
Langsomt og yndefuldt snor åen sig gennem den lille lavning, spejlende de store træers alvorlige kroner og den blanke, høje himmel. Dette åløb med den gamle, primitive træbro, som fører over til Egehoved, er noget af det mest romantiske, man kan tænke sig, lige så yndigt som, men vidt forskelligt fra det mere storslåede landskab ved Jungshoved Slotsbanke.[70]
Mens jeg fuld af andagt står og betragter dette landskab, opdager jeg pludselig, at jeg ikke er helt alene. En lille blåhals sidder ganske nær ved mig på den lave gren i en busk og betragter mig opmærksomt, først med det ene øje, så med det andet, men til sidst fuldkommen urørlig, som om jeg var en slange, der havde hensat den i en fortryllet tilstand.
Det er kun anden gang i mit liv, jeg ser denne sjældne fugl. Jeg går stille bort for ikke at forstyrre den – men baglæns og med kikkerten for øjet for at se den så længe som muligt.
Den var som selve krattets og bækkens lille ånd, der var sat til at vogte min færd på det stille sted.

På forhånd kendte jeg slet intet til det landskab, jeg begav mig ind i, da jeg rejste mod syd ad den milelange, snorlige vej mod Vordingborg. Jeg vidste

ikke, at dette er Sjællands smukkeste egne. Men således er det. Landet er langt voldsommere i sine former end de steder, jeg just kom fra, men bevarer trods dette en mærkelig ynde. Det var for mig, som om Sjælland her viste sit mest strålende smil, lige inden jeg forlod den store ø og rejste videre over sundene mod syd – et smil, som kun gjorde afskeden tungere.

Allerede ved *Udby*, Grundtvigs fødested, fik jeg det første betagende indtryk af dette landskab. Fra byens højtliggende kirkegård, som rummer en spidstoppet banke med det for stedet besynderlige navn Grinebakken, har man udsigt over et uendeligt panorama, over Smålandshavet til Falsters og Lollands kyster i sydvest, mod vest over det milelange Knudshoved, der overskues helt til dets fjerneste spids. I syd løfter Vordingborg Kirke og Gåsetårnet sig højt mod Storstrømmens vande med dens vrimmel af små og store øer. Og mod nord ligger lige under mig den gamle by med sine lave, mosgroede tage, hvor man bogstaveligt talt kan kigge ned i skorstenene og lugte, hvad hver gård skal ha' til middag.[71]

I denne landsbys snørklede gade finder jeg kun lutter gamle, maleriske boliger, blandt hvilke præstegården indtager en fremragende plads og omtrent står i samme skikkelse som i Grundtvigs barndom. Det var i gårdens østlige længe, han fødtes; men denne er ikke mere stuehus, idet beboelsen er flyttet til den søndre, mens den førstnævnte nu er museum. Alt synes skrøbeligt og lige ved at skride sammen, til trods for at det er *fredet* – hvilket måske kan være komisk at tænke på undtagen lige netop for præsten, som bor her.[71]

En anden af de smukke gamle gårde ved bygaden er berømt for sit bislag, der udråbes som en sjældenhed, hvad det aldeles ikke er. Jeg har fundet mængder af sådanne udbygninger på Sjælland, både i nord og syd. Men gården er ypperlig, måske den mærkeligste i byen.

Det er utvivlsomt, at ligesom Christian Winther i sin digtning er påvirket af barndomsminderne fra de yndefulde, romantiske egne om Fensmark, således har dette voldsomt skiftende landskab nær Vordingborg med dets kraftige overgange fra alvor og patos til næsten sentimental blidhed præget Grundtvigs modtagelige sind. Her fortalte den gamle Malene Jensdatter ham de første sagn og historier fra egnen, og indtryk af landskabet sporer man tydeligt så sent som i hans storslåede digt *Sydsjælland*, som han først skrev i sit halvfjerdsindstyvende år, og hvortil han i en note har bemærket dette: „Udby paa Brinkerne med den smukke Skovbakke Ambjerg ved Siden og med Valdemarstaarnet ved Sundet lige for sig, er min Fødeby i Vordingborg-Egnen." Bemærkningen er jo overflødig; det er tydeligt, at netop denne egn blev en uudtømmelig kilde for hans digtning. Går man på den gamle bys veje, tænker man uvilkårligt på hans ord: „Kirkeklokke, ej til Hovedstæder skabtes Du . . ."
Digtet synes at være blevet til på dette sted, hvor de skønne boliger flokker

sig omkring den gamle kirke, som endnu bestandig ved aftenstide står og snakker med sin gammelmandsrøst ud over den vide, stille egn.
På vejen fra Udby videre mod syd synes skønhedsindtrykkene at stå i omvendt forhold til, at vejen bestandig daler. Fra vejknækket ved Skovvænge og fra Ornebjerg får man det sidste, pragtfulde billede af Vordingborg med det mægtige Gåsetårn som en silhouet op mod de blinkende sunde.
Man tror, at dette landskab med hensyn til skønhed og storslåethed nu har nået sin klimaks. Men man behøver blot at bevæge sig en lille mils vej fra Vordingborg mod øst for næsten at glemme, hvad man hidtil har set hernede. Herude løfter sig de vældige *Kulsbjerge*, en tvillingbanke, hvis sydligste del når 107 meter og er Sydsjællands betydeligste højde.
For at nå bakketoppen må man fra en bivej bevæge sig ad en smal sti, som løber oven på et mægtigt stendige, der har en vrimmel af vilde blomster langs sine sider. Regnfangen har nået sin største pragt netop nu og står næsten mandshøj mellem blåklokker og store, røde tidsler. Til højre står dybt under mig mængder af rønnetræer, som bærer myriader af knaldrøde bær. Efterhånden som jeg når op i større højder, aftager blomstermængden og viger for ganske lave, stride græsser, blandet med lav lyng. Endelig en sidste kraftanstren-

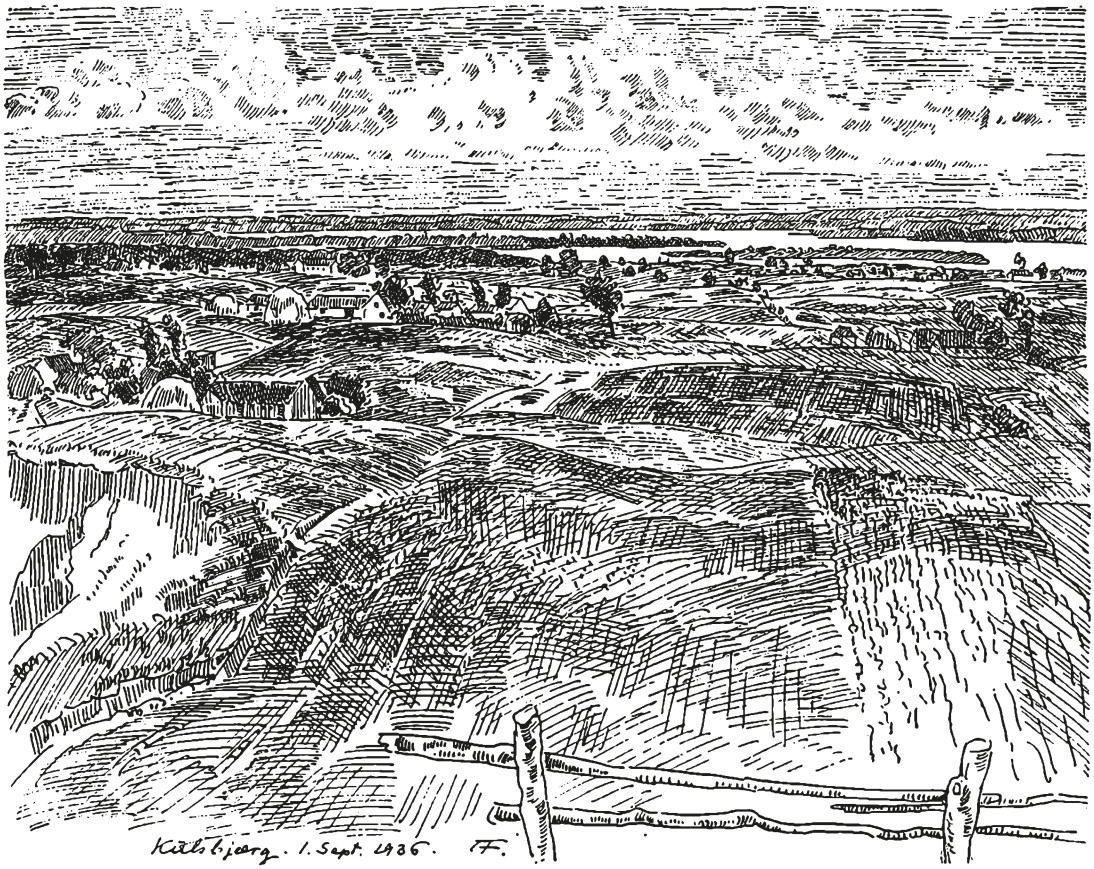

325

gelse ad den stejle sti, og jeg står på bankens top med generalstabsmærket på den øverste kam.

Dette er vistnok den skønneste udsigt på hele Sjælland! Jeg mindes Vejrhøj i Odsherred som noget mægtig betagende og storslået, et vildt landskab, åbent og havfriskt. Men det virkede *jysk*. Dette har mange af de samme egenskaber, men blandet med en uforlignelig, udpræget sjællandsk ynde. Et mægtigt stykke af Sydsjælland ligger udbredt for øjet fra vest over syd til øst; og fra denne anselige højde ser man bag alt dette de bestandig slyngede sunde, der blinker mellem landtunger og nære og fjerne øer. Marker og skove og spredte gårde ligger strøet mellem hinanden under mig i det bølgende land. Et skønnere skue over „salten Østerstrand" findes ikke, ingen mere fredfyldt og bedårende egn. Selv de enkelte flade, dyrkede marker derude gør deres virkning ved modsætningen til de voldsomt svungne bakkedrag. Atter her må jeg tænke på Grundtvig; lige så omskiftelig i sin digtning er han som dette landskab i dets vekslen fra det mest ophøjede og sublime til det jævneste og fladeste.[72]

Smuk er også vejen fra dette sted ned mod Kalvehave, hvor kysten dog forekommer fad og almindelig efter synet af disse vidder. Men vejen fra dette sted mod vest rummer atter herlige steder, særlig ved skovene omkring det smukke Petersværft, hvorfra man har udsigt mod Koster-halvøen og mod Bogøs skovklædte strande.

Da jeg længere mod vest når til Stensby, sortner himlen aldeles pludselig under en vældig tordenbyge, som uden noget forvarsel tårner sig op over skovens træer og haster nærmere under drøn og bulder. Bygen var så tæt, og skyen drejede rundt om sig selv på en så panikvækkende måde, at jeg sikkert anslog den til at rumme en skypumpe. To hårde knald som kanonskud faldt lige efter hinanden ganske

tæt ved os fra hver sin side, og i næste øjeblik var styrtregnen der som en svøbe over landet, skjulte alt i lysegrå, strilende væde, som smældede mod træernes blade og piskede vejstøvet op, inden væden endelig bandt det. Det hele varede kun et øjeblik, så var kanonaden forbi og trak bort mod vest; solen skinnede igen fra en næsten skyløs himmel, der smilede uskyldigt og ansvarsløst ned til os.
Bygen havde virkelig rummet en skypumpe. Den havde raseret kornstakkene i en landsby lige ved os og spredt deres indhold vidt omkring.
Men vi kom i god forvaring forbi den smukke Hulemose Sø ved *Vintersbølle*, et dejligt sted med skarpe bakker og små trægrupper, der indrammede det blå, vindfurede vand og de grønne sivskove – atter noget helt for sig selv i dette bestandig vekslende landskab.
Mens egnen synes fattig på bronzealderhøje, findes her en del smukke stenaldermindesmærker, således den bekendte Milhøj Jættestue ved Stuby, som ligger i et kedeligt landskab, men fra hvis top der er en smuk udsigt over

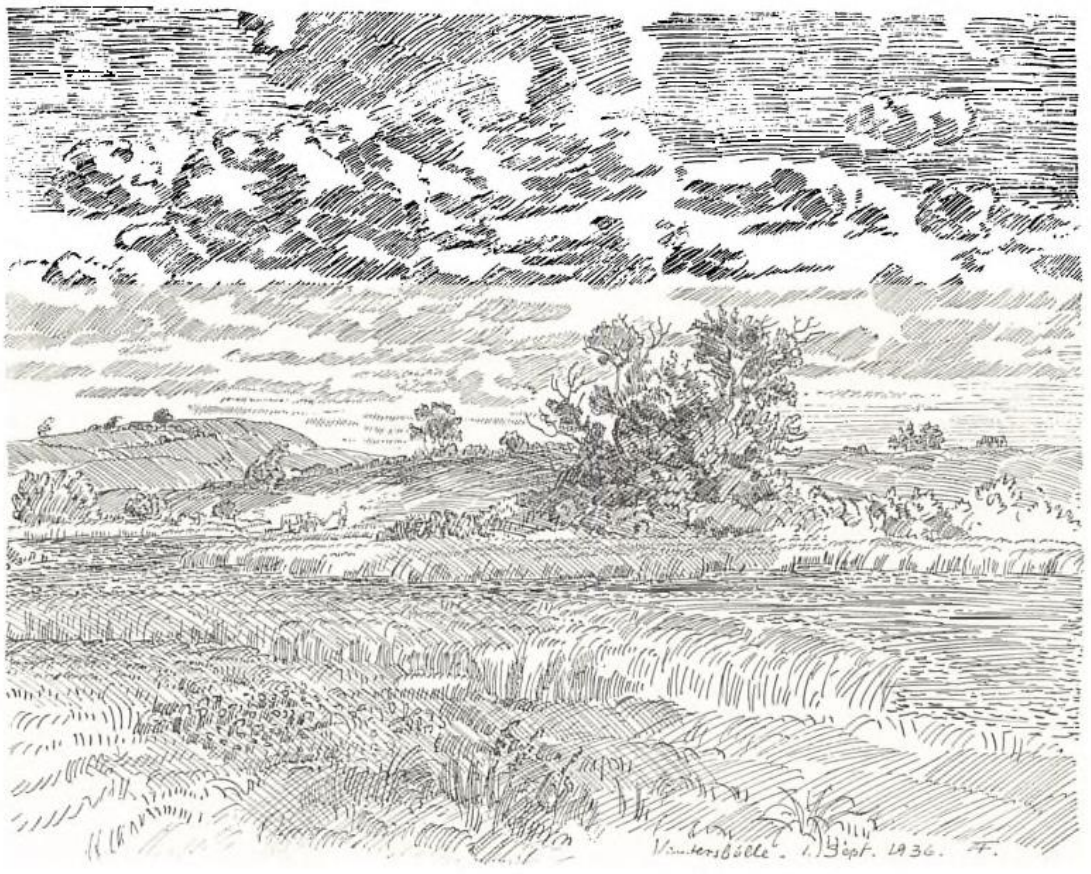

Avnø Fjord til Knudshoved. På vej herfra mod nord fandt jeg på marken nær Remkolde Mejeri et dyssekammer, som kaldes Dyssehøj. Det må engang have været af usædvanlige dimensioner og er endnu ganske anseligt, til trods for at overliggeren er kløvet og halvdelen af den er borte. Lidt nordligere, vest for vejen, findes endnu et dyssekammer, men sammensunket og meget ødelagt.
Mit mål var den store *Øbjerggård* ved Køng, i hvis smukke park voldstedet findes af det Gurre Slot, Lille Gurre, hvor kong Valdemars Tove menes at have boet. Det er et henrivende sted, en lille bitte

ø, som hæver sig ganske lidt over den runde voldgrav i yderkanten af parken. Øen, som næppe er mere end 25 m i diameter, bærer endnu fundamenter af tilhugne kampesten, som viser, at bygningen har været et cirkelrundt tårn, der må have dannet hele anlægget, og som indvendig kun er ca. 10 m i diameter, mens fundamentet, der som følge af forstyrrelser er ganske lavt og uregelmæssigt, har en bredde af 2–3 m. Her har været en del svære munkesten på stedet, men de er af en tidligere ejer af gården bragt bort og anvendt til byggemateriale i gårdens kældere.
Som omtalt udførligt under det nordsjællandske Gurre må det efter alt at dømme være dette lille slot, som har dannet rammen om kong Valdemars og Toves kærlighedshistorie. Byfogeden Knud Daliin i Vordingborg har i året

1743 optegnet sagnet her på egnen, og Peder Syv, som var rektor i Næstved 1660–64, kun et par mil fra Lille Gurre, har gengivet sagnet i sin folkeviseudgave fra 1665. Mette Gjøe, hvis optegnelse af samme sagn er fra 1663, siger, at det er Vordingborg Slot, som var skueplads for begivenhederne – atter en *sydsjællandsk* tradition. Svend Grundtvig har med sikkerhed påvist, at Tove historisk er Valdemar Atterdag uvedkommende, og at det er Valdemar den Stores elskerinde, hun har været. Det er altså om denne konge og Tove, at viser og sagn oprindelig har handlet.
Vi må anse det for sandsynligt, at Tove har boet på Lille Gurre, og at resterne af de lave grundsten på den lille ø i voldgraven er de eneste håndgribelige minder om det dramatiske sagn. Det ville jo for øvrigt have været fuldstændig urimeligt, om Valdemar den Store, der oftest opholdt sig på sit slot i Vordingborg, som han vistnok selv havde bygget, og som både under og efter ham var den sædvanlige kongebolig, skulle have anbragt Tove på det fjerne, nordsjællandske Gurre.
Her til dette sted var vejen fra Vordingborg bekvem og kort. Det er for resten ikke udelukket, at man endnu på den tid har kunnet *sejle* til stedet ad den lange Sværdborg Mose, som måske dengang kan have været en fjord, der stod i forbindelse med Avnøfjordens indre.

328
Den lille, skønt bevoksede ø ligger som en verden helt for sig, uforstyrret og stille. Den brede voldgrav omkring den er yderst omgivet af parkens store træer og af de frodige stauder i en dejlig blomsterhave. Vinden hvisker i de gamle træers kroner på øen og suser sagte i sivene langs gravens bredder. Fugle pipper i løvet deroppe, der er så tæt, at solens stråler kun i fine strejf når græsset og de gamle sten i grunden. Voldgraven er som en stille skovsø, over hvilken denne torneroseø hæver sig som et vi, helligt og ukrænkeligt.
De nuværende ejere af Øbjerggård har bestandig næret den dybeste veneration for dette skønne sted, som i øvrigt nu er blevet fredet af Nationalmuseet.[73]
Herfra tog jeg en tur rundt om hele den store *Køng Mose* eller *Sværdborg Mose*, som i ca. en mils længde strækker sig fra landsbyen Ring omtrent til Avnø Fjords østende. I modsætning til Holmegårds Mose er den fuldstændig uden træbevoksning undtagen hist og her nær dens rand. Omtrent hele tiden har man fra vejene omkring den udsigt over denne uhyre lavning, som næsten kun søger sin lige i den tønderske marsk. Seks-syv store vandhuller eller småsøer findes ude på denne flade, der ellers er som et hav af græs med noget mosevegetation omkring dammene.
Det var herude, at man på en tidligere halvø i den gamle fjord gjorde det mærkelige bopladsfund fra menneskets første indvandring i Danmark under fastlandsperioden, svarende til fundene i Mullerup og Holmegårds Moser, men af langt større omfang og stammende fra mennesker, som med hensyn til redskaber var rigere udstyret. Bopladsen var usædvanlig stor, $110 \times 140 \text{ m}$, og på det forholdsvis lille areal, som hidtil er undersøgt, ca. 400 kvadratmeter, fandtes af affald fra flinttildannelser ca. 102.000 stykker, af dyreknogler ca. 15.000, især stammende fra store pattedyr som elsdyr, urokse, kronhjort og vildsvin. Desuden optoges 9.000 redskaber, tildannede genstande af flint, ben og hjortetak. Flintsagerne er af bedre kvalitet end dem fra Mullerup, og i bensagerne findes ofte en ret fin linjeornamentik. Fundet viser, at hunden endnu dengang har været det eneste husdyr.
Jeg var ude på stedet, hvor fundet efter gamle, stedkendte folks udsagn er gjort. Det ligger nær Mosevejen ved Sværdborg på gårdejerske fru Jensens grund, mosepart nr. 2. Fra stedet ser man i syd, vest og nord kun den vældige, jævne flade, i det fjerne begrænset af lave banker. Af levende væsner fandtes herude kun en hoppe med sit føl, der begge nysgerrigt kom hen og snakkede med mig. Langt borte skimtede jeg nogle græssende kreaturer i deres folde – det mindede atter om marsken.[72]
Mosen har uden tvivl været et sund, som forbandt Dybsø Fjord med Avnø Fjord, således at det nuværende Svinøland har dannet en ø – hvad navnet også tyder på.

329
Hvad dette landskab spænder over af overraskende modsætninger, får man et begreb om, blot ved at sammenligne Kulsbjerges svimlende højder med denne dybe mosestrækning, hvor man fra de første ligesom ser alle verdens herligheder til den yderste grænse udbredt for sin fod og i den anden færdes på den gamle søbund, et evindeligt græshelvede, som kun ligger ganske lavt over fladen af det hav, der synes for ikke længe siden at have forladt stedet. Og havet selv, som jeg hidtil næsten ustandselig har skuet ud over i det fjerne, har jeg endda endnu slet ikke været nær!
Det er ikke svært at komme til kysten i disse egne, alle veje fører derud. Den bedste, man kan tage, er ud ad den milelange *Knudshoved Odde*, der på tværs af al fornuft løber nordvest på ud i havet her fra disse egne, hvor hele Sjælland ellers synes besluttet på at stræbe mod syd for endelig at holde op!

Denne magre, senede arm, som rækker hele to mil ud mellem Avnø Fjord og Smålandshavet og kun når en bredde på højst en kilometer, er strakt lige mod det hårde vejr ud gennem bølger og brod og er endda på paradoksal vis på størstedelen af sin overflade dækket af fine landsbyer, store gårde, smilende skove og fede kornmarker.

Oreby, som ligger på grænsen af odden lige ved inderbredden af Avnø Fjord, er en usædvanlig smuk gammel landsby med dejlige huse og gårde, hvor der foran næsten hver eneste bolig ud mod vejen findes en pyntelig lille blomsterhave. Da jeg kom norden om Oreby Skov, så jeg på markerne langs denne mængder af fasaner, der roligt spadserede enkeltvis eller i flok og ofte traskede tværs over vejen, så vi hele tiden måtte passe på ikke at køre over dem. De er tilsyneladende endnu dummere end bøndernes høns, som dog efterhånden har lært en lille smule færdselskultur. Også af harer så jeg mange på dette strøg – et udpræget herregårdsterræn.

Jeg gik op på den største af *Trehøje*, som kun er 18 m, men hvorfra jeg fik

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

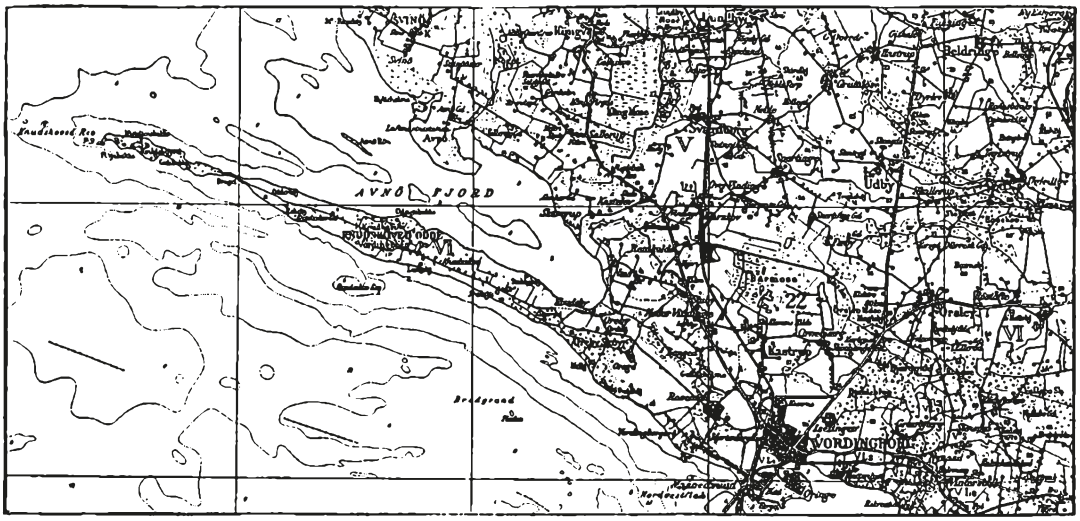

herlig udsigt over vandet til begge sider. Dejlige så Lollands og Falsters kyster ud fra dette sted ligesom Smålandshavets mængder af øer. Så kommer jeg gennem *Knudsskov*, som med sine mange forskelligartede trævækster danner en endelig, men pragtfuld afslutning på de idyller, som denne mærkelige odde rummer. Jo længere jeg kommer vestpå, jo barskere og mere øde bliver landet. Ved Eskebjerg får jeg fra den 17 m høje bakke endnu en gang vid udsigt over de to have, hvor der kun er et par hundrede meter til stranden på begge sider.

Så snart man herfra når ud til det mærkelige Draget, som forbinder selve *Knudshoved* med odden, forandrer landskabsbilledet sig fuldstændigt. Det s-formede drag består udelukkende af kampesten, ral og grus og slynger sig i omtrent 200 meters længde og i en snes meters bredde ud mellem de to vide havarme. På dets sydside når kampestenene en mægtig størrelse og ligger stedvis så regelmæssigt, som om de var anbragt af menneskehænder. Jeg har intet tilsvarende set i hele landet bortset fra Drejet mellem Korshavn og Avernakø. Synet ud over denne stenede tange med dens ørkenagtige farver mod Knudshoveds tjørnebevoksede banker er pragtfuldt og besynderligt. Men det er med en følelse af lettelse, man når fra denne lave stenbro op på landet vest for den.

Trods Draget virker *Knudshoved* i sin helhed næsten som et fra odden fuld-

331

kommen adskilt stykke land, en ren Robinson Krusoes ø; ikke et levende væsen spores herude undtagen kreaturer, som de fleste steder helt har afgræsset de bølgende marker. Disse løfter sig både ved nord- og sydkysten til lave banker, som falder stejlt ned mod stranden. På sydsiden og midten findes spredte, lave tjørne foruden enkelte ege, som hæver deres kroner en smule over det øvrige. På nordsiden ud mod Avnø Fjord ligger en lille skov, som i sin art er en fuldkommen perle. Det er et rent urtidslandskab, hvor ingen menneskehånd nogen sinde synes at have forstyrret væksterne. Mellem forskellige løvtræer, hvoriblandt mange ege, skovabild og tjørne, findes en ganske urskovsagtig skovbund med buske af hybenrose, brombær og slåen foruden hærskarer af urter, især nogle kæmpemæssige nælder.

Jeg fandt her et af de besynderligste træer med hensyn til vækst, som jeg nogen sinde har set, en ældgammel skovabild, hvis rødder dannede et net, der løftede sig højt over jorden og omtrent så ud som en vældig, omvendt kurv, fra hvilken den forkrøblede stamme lå 6–7 alen hen ad jorden, tilsyneladende helt uden liv. Dens indhold syntes fuldstændig fortæret, og dens bark lignede et afflået krokodilleskind, som forvitret krummede sig hen ad skovbunden – et lig af et træ. Men ved den yderste ende af dette monstrum rejste stammen sig atter fra jorden, vindblæst og krøget, men frisk, og den delte sig i en

332

mængde svære grene, som alle bar det prægtigste, grønne løv og imellem dette tusindvis af gyldent lysende æbler, der sad så tæt, at man ikke kunne få en hånd ind imellem dem uden at røre dem! En

uhyre, desperat frugtbarhed, som stadig fornyer sig gennem den tilsyneladende for længst styrtede og døde stamme. Aldrig før har jeg set et så udpræget urtidslandskab som på dette sted. Det er overalt fuldt af en mærkelig, dyb mystik, en rest af en dansk middelalderkyst, som har ligget sådan, siden vendernes skuder pløjede havet uden for den, ja utvivlsomt endnu længere.
At odden har været både befærdet og beboet lige siden oldtiden viser bl. a. det smukke stenalderminde *Knudshøj Jættestue*, som ligger tæt østen for skoven af samme navn.
Overalt hvor jeg færdes i denne troldeskov, ser jeg fjordens vand glimte mellem de krumme stammer og hører småbølgernes klukkende lyd mellem de vældige sten i stranden – denne ældgamle, evige sang om Danmarks kyster.
Fra næsten ethvert nok så ringe højdedrag i øst, nord og vest har jeg i denne egn bestandig set *Gåsetårnet* hæve sine bastante mure højt over Vordingborgs tage. Ustandselig har dette sted draget mig; men jeg har gemt det til sidst, for oppe fra dets tinde vil jeg tage afsked med Sjælland. Og det viste sig, at bedre sted kunne jeg ikke have valgt.
Ad de stejle stentrapper når jeg op til tårnets høje platform, hvor jeg fra kobberspirets fod har udsigt over landet. Jeg ser alle farvande og sunde fra Letten, Grønsund og Sortsøgab til Storstrømmen og Smålandshavet. Over vandene ser jeg Møn, Bogø, Farø, Falsters nordspids ved Orenæs og Vålse og fjernt over havet til Femø. I forgrunden hæver Oringe-halvøen sig på baggrund af Storstrømmen, og fra sydenden af Masnedø ser jeg Storstrømsbroens piller tegne sig som fine arabesker gennem disen, pegende over mod Orehoved, hvor de taber sig helt i solflimmeret – en morsom og fantastisk pendant til Gåsetårnets middelalderlige arkitektur!
Dybt under mig mod øst ligger husene i den gamle bydel, furet af smågadernes krumme linjer. Vestfra stiger bruset fra den nyere bydel som fra en storstad op imod mig. Småhusene ligger alle synlige i dette vældige perspektiv med deres små røde tegltage mellem frugthaver og blomsterbede, og bag dem i øst hviler milevidt Sjællandskysten, et bølgende, herligt land med rige sædemarker, begrænset af svære banker og skove i horisonten. Et henrivende syn, som kun kan sammenlignes med udsigten fra Kulsbjerge; men her har man det friske hav skyllende næsten lige ind under tårnets fod. – Dette er „salten Østerstrand“ for ramme alvor, og et landskab med en historie som få andre steder i Danmark – Valdemarernes, Absalons, venderkrigenes og hansestædernernes urolige tider havde deres brændpunkt her.

Det var krigene mod disse søfarende fjender i syd, som krævede dette uhyre fæstningsanlæg, hvor der på en borgbanke af 7 tdr. lands størrelse byggedes en ringmur af vældige dimensioner på to-tredjedel kilometers længde, bærende 12 halvtårne foruden porttårnet og hjørnetårnene, og som sammen med en mængde andre bygninger rummede selve borgen med det store Gåsetårn. Man undres over dette areals mægtige størrelse, ikke mindst når man ser det oppe fra dette stade.
Mens så godt som alt det øvrige er ødelagt og sunket i grus med undtagelse af dele af ringmuren, af hvilken klippesvære ruinrester endnu rager op på sydsiden, står Gåsetårnet i sin fulde højde og er meget velbevaret, ca. 13 m i diameter og 35 m til spirets top. Det var borgens donjon eller barfred, hvortil forsvarerne under et angreb kunne trække sig tilbage, om det var nødvendigt. Hele anlægget har forbilleder i udlandet, således det berømte Carcassonne i Sydfrankrig.

Hvornår det er bygget, vides ikke med sikkerhed; sandsynligheden taler for, at det er påbegyndt under Valdemar den Store eller måske endnu tidligere, mens selve Gåsetårnet først er opført af Valdemar Atterdag.

Det kan synes mærkeligt, at overhovedet kun ganske få af de borge, som byggedes i Danmark i middelalderen, er bevarede, og det endda kun *delvis*.

334

Nogenlunde velbevarede rester findes foruden her kun ved Hammershus, hvor det bedste er Manteltårnet, som dog kun er at betragte som en ruin, samt den næsten helt sammenstyrtede og for materiale plyndrede Kalø Slotsruin. Dette er i stærkt modsætning til forholdene i udlandet, især Tyskland, hvor hundreder af middelalderborge er bevaret. Grunden hertil er dels den, at vort tæt bebyggede sletteland savnede byggemateriale i form af brudsten, og at det var lettere at plyndre de forladte borge for sådanne og for munkesten end selv at fremstille nye. I udlandet har borgenes vanskeligt tilgængelige plads, ofte oppe på spidse klippetinder, gjort denne udvej besværlig eller helt umulig. I det 16. og 17. århundrede forsvandt en mængde af vore gamle borge, fordi materialet anvendtes til mere tidssvarende bygninger andre steder, ofte langt borte, således som da Kaløs mur- og tømmerværk førtes helt til København og brugtes ved opførelsen af Charlottenborg. Stormændene tog først, almuen kom bagefter og rev *sin* part til sig, og endelig har vind og vejr smuldret de ubeskyttede rester.

Vordingborg Slot er anlagt på landets vigtigste strategiske punkt, ganske nær ved flådernes sædvanlige samlingssted under Masnedø. Her var både under vendertogene og krigene med hansestæderne udfaldsporten mod Østersøen, og borgen, som var flådernes basis, har haft en

ejendommelig og velvalgt beliggenhed. Som udkigssted over de dengang stærkt befærdede farvande var

335

den uforlignelig, og at angribe den fra søen var så godt som umuligt. En fjendtlig flåde måtte trænge gennem Grønsund, Ulvsund eller Storstrømmen, hvor der overalt ved indsejlingerne lå mindre kasteller. Sejlløbet ind til selve Oringe Nor var mod sydøst spærret af et bredt bælte af nedrammede pæle, hvis rester endnu kan spores i stille vejr. I hine tider stod også en langt større del af det nærmeste land om borgen under vand, og anlægget og dets omgivelser var næsten en ø, som nemt kunne overskues og beherskes.

Men allerede inden middelalderens slutning havde borgen udspillet sin rolle som befæstning, og som kongebolig afløstes den af Københavns Slot. De strategiske tyngdepunkter forandrede plads, og anlægget blev forældet. I 1567 omtales slottet som gammelt og brøstfældigt, og det benyttedes nu kun i nogen tid lejlighedsvis som jagtslot for kongerne og som sæde for enkelte lensmænd. Efter svenskekrigens ødelæggelser på stedet i 1659–60 begyndte man at nedbryde det, og sten herfra førtes til København, hvor de anvendtes til bygning af det daværende kongelige bibliotek, det nuværende rigsarkiv. For Frederik III's søn prins Jørgen opførtes i 1671–73 et jagtslot på grundens sydlige del; men allerede 1750 blev dettes nedrivning påbegyndt, og det er for længst forsvundet. I nogen tid fra 1717 anvendtes stedet som rytterskole, og her opførtes en del barakker på grunden.

Siden kom resterne af det gamle anlæg på privatfolks hænder og nedbrødes mere og mere. Kun Gåsetårnet sparedes og blev 1808 skænket til staten, som lod det istandsætte 1821. Men det var først i 1870, at interessen virkelig vaktes for det historiske sted. Året efter påsattes det nuværende spir, der blev opført efter nordtyske forbilleder i modsætning til det lave, teglhængte, ottekantede tag, som ses på tidligere afbildninger fra det 15.–16. århundrede, men som heller ikke var det oprindelige. Den

nuværende form er utvivlsomt dette nærmere, idet lignende spir ofte forekommer på gamle kalkmalerier i vore kirker og på købstadssegl fra tiden. Det må erindres, at den samtidige tyske bygningskunst meget ofte dannede forbilleder for den danske.
I 1898 foretog Nationalmuseet en gennemgribende reparation af tårnet. Men allerede i 1889 var museet begyndt på udgravningerne af det mægtige kompleks, og disse fortsættes endnu. I „Fra Nationalmusæets Arbejdsmark", 1934 har arkitekt C. M. Smidt i en overordentlig instruktiv artikel redegjort bl. a. for denne borgs anlæg og historie og for udgravningernes foreløbige resultater.
Jeg ser op på den forgyldte gås, som blinker over mit hoved i solen mod den blå himmel, og jeg tænker på Valdemar Atterdag, om hvem sagnet fortæller, at da hanseforbundet i al dets vælde gik imod ham og i 1367 mødte op med de 77 byers undsigelsesbrev, skal han, som havde ry for at være en god digter og lutslager, have svaret dem kort og godt med følgende spottende vers:

Seven und seventig Hensen
Hefft seven und seventig Gensen,
Wo nur de Gensen nichten biten
Nah den Hensen frage ick nich en schiten.

Og samtidig anbragte han, for at de ikke skulle glemme hans hilsen, guldgåsen på Vordingborg slotstårn. Efter freden i Stralsund blot to år senere har han nok ændret tone, og eftertiden bragte ikke flere vers fra hans hånd. Næsten hele det rige, han havde samlet, var adsplittet i den mellemliggende tid. Men da han fire år efter døde på Gurre i Nordsjælland, havde han ved sin mesterlige politik fået reddet næsten alt det land igen, som krigen havde berøvet ham.
Valdemars massive guldgås deroppe er for længst forsvundet og er blevet erstattet af en forgyldt kobbergås. Sådan går det: mangt og meget af det, som forhen var ægte, er blevet erstattet med ringere varer. Men hvor uhyre ofte har ikke også det omvendte været tilfældet.
Jeg ser ud over disse vide fjorde og sunde, som glimter derude nær og fjern, over de rige øer, som opfylder dem, og ind over Sjællands dejlige kyster. Jeg ser ned over den gamle bys lave røde tage mellem de små haver, og jeg hører det fjerne brus fra staden derude i vest – romantik og gammel historie blander sin stille hvisken med den voksende stemme fra det nye liv, som larmer dernede. Og jeg undres og glædes over, at alt dette endnu trods alle trængsler er vort, at disse mangfoldige store og små øer bestandig er samlede og kaldes Danmark.
Der er dog endnu ægte metal i det folk, som her har til huse og uden at miste sin værdighed ikke alene forstår at føre en klog og forsigtig politik – men også i glæde som i sorg endnu kan skrive vers.

Udsigt mod sydvest fra Stavnstrup Møllebakke. (317)

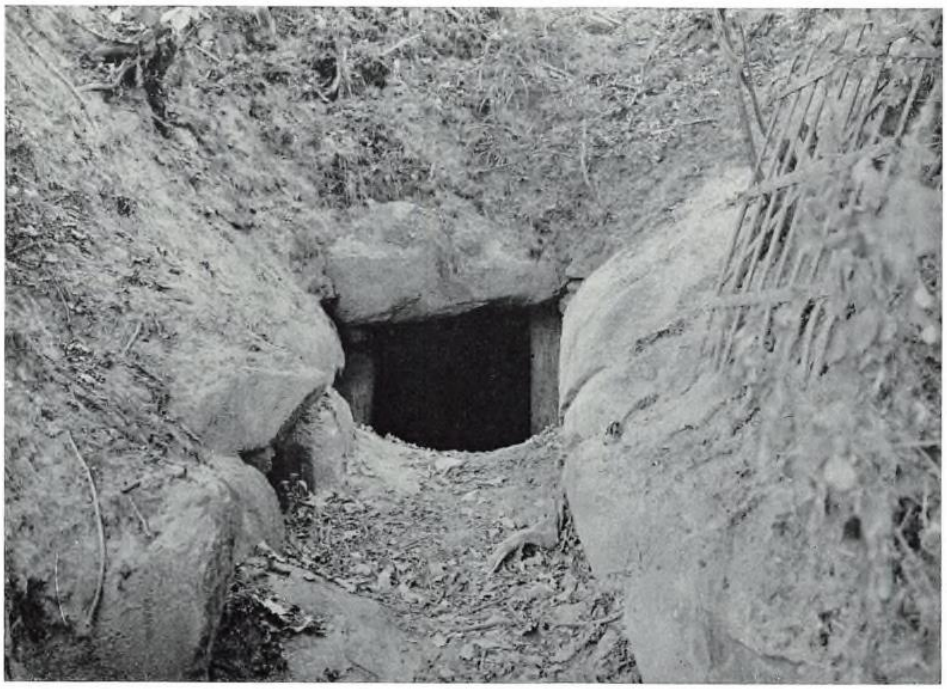

Indgangen til gravkammeret i Rishøj Jættestue. (319)

Danskernes Historie Online

Udsigt mod vest fra Grinebakken ved Udby Kirke. (323)

Fra præstegården i Udby. Til venstre den østre længe, hvori Grundtvig fødtes. (323)

Udsigt fra Kulsbjerge mod syd. (325)

Køng Mose nær det sted, hvor det store oldtidsfund blev gjort. (328)

Danskernes Historie Online